

МЕЛЬНИЧУК Д. П.
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ШПИТАЛЕНКО Г. А.
Житомирський державний технологічний університет

РОЗВИТОК ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ФУНКЦІОНАЛ-ІМПЕРАТИВИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано зміст та моделі соціальної політики, з'ясовано її зв'язок з проблемою соціальної відповідальності та формуванням трудового потенціалу. Аргументовано, що феномен трудового потенціалу формується під впливом різноманітних чинників, у тому числі тих, що безпосередньо залежать від ефективності соціальної політики держави. Досліджено зарубіжну практику визначення пріоритетів та провадження соціальної політики. Уточнено складові трудового потенціалу відповідно до специфіки функціонування різних рівнів економічної системи. У ракурсі теми статті визначено пріоритети, важелі та інструменти соціальної політики України. Розширено розуміння змісту наукової категорії «соціальна відповідальність», сутність якої детермінується широкою палітрою факторів, зважаючи на стратегічні цілі державотворення, цілі діяльності суб'єктів господарювання, а також роль громадянського суспільства у розбудові соціальної держави.

Ключові слова: економічна система, соціальна політика, соціальна відповідальність, соціальна держава, трудовий потенціал, мотивація, імператив.

MELNYCHUK D.
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Ukraine
SHPYTALENKO G.
Zhytomyr state technological University, Ukraine

THE DEVELOPMENT OF THE LABOUR POTENTIAL AND SOCIAL RESPONSIBILITY AS THE FUNCTIONAL-IMPERATIVES OF THE SOCIAL POLICY OF UKRAINE

The article analyzes the content and models of social policy, defines its relationship with the problem of social responsibility and the formation of the labor potential. It is argued that the phenomenon of labor potential is formed under the influence of various factors, including those that directly depend on the effectiveness of the state's social policy. The foreign practice of determining priorities and implementing social policies have been studied. The components of the labor potential have been specified in accordance with the specifics of the functioning of different levels of the economic system. In the perspective of the topic of the article; priorities, tools and instruments of social policy of Ukraine are determined. The understanding of the content of the scientific category «social responsibility» is expanded, the essence of which is determined by a wide range of factors, taking into account the strategic goals of the state development, the objectives of the economic entities, and the role of civil society in becoming a social state. It is also argued in the article that the phenomenon of labor potential is a much more complicated phenomenon than is commonly believed. Misunderstanding of the socio-economic nature of labor potential leads to ineffectiveness of the recommendations regarding its formation and productive use. It slows economic development of the country, its formation as a state of a social type, impedes the implementation of the principles of social responsibility in the complex of social policy, the system of social and economic relations. Conversely, the inclusion in the concept of the labor potential of the psycho-physiological and motivational component, taking into account the need for the conformity of professional knowledge and skills of the economically active population, the complexity and magnitude of the tasks facing the society and business entities, will enable to optimize educational and social policies, rationalizing on this basis economic development policy. This approach will promote the integration of social responsibility ideas into the life of the society and the approximation of standards of economic activity to the standards of the post-industrial development era, which will serve as a basis for improving the quality of life of the population and ensuring progress in the socio-economic sphere.

Key words: economic system, social policy, social responsibility, social state, labor potential, motivation, imperative.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Прийнято вважати, що проблематика трудового потенціалу властива виключно політикам у сфері економіки, освіти, охорони здоров'я. Та не менш важливу роль у формуванні трудового потенціалу відіграє соціальна політика держави. Місією останньої, серед іншого, є підтримка людини у скрутний час, що сприяє збереженню трудового потенціалу як окремого індивіда, так і суспільства в цілому. Не менш істотним – що наразі ігнорується вітчизняною наукою – є забезпечення передачі трудового потенціалу, насамперед його мотиваційної компоненти, від покоління до покоління. Останнє підкреслює та аргументує виключну значущість соціальної політики. Так – робочу силу, людський капітал передати не можна, натомість певну частку, по суті ядро, трудового потенціалу – можна, що і робиться там, де соціальна політика ефективно виконує свої функції, забезпечуючи одних від запитань та негативних висновків з приводу несправедливості прожитого життя, інших же – молодші покоління – від соціальної дезорієнтованості, інертності та відчуженості.

Всі бачили модель «колиски Ньютона». Така собі офісна іграшка для дорослих, де піднята і випущена з рук кулька приводить у рух останню кульку з послідовності нерухомих, підвішених куль. Наскільки парадоксально точно це звучить з точки зору проблематики трудового потенціалу – «колиска», де фактором спонукання до формування трудового потенціалу виступають старші покоління, передаючи свій потенціал прийдешнім: природно і невимушено, але почасти безповоротно формуючи профіль свідомості шляхом виховання! Фізики можуть заперечити, що уся справа в імпульсі та його затуханні під дією дисипативних сил – тих, які призводять до перетворення механічної енергії в інші форми останньої, наприклад, теплоту. До чого тут економіка? Але, чи не саме через такий імпульс і передається потенціал, у тому числі трудовий – його когнітивно-мотиваційний базис, який або спонукатиме людину до професійного розвитку, економічної активності та самовідданої праці, або ні? І чи не використовуємо ми, з іншого боку, висловлювання, на кшталт, соціальне напруження? І чи не соціально-дисипативні сили його зумовлюють, заважаючи формуванню трудового потенціалу на різних рівнях економічної системи? Тож, ілюстрація з фізики видається цілком доречною у випадку економіки та соціальної сфери. Дію дисипативних сил у соціально-економічних системах завжди необхідно долати інструментами державних політик. Варто пам'ятати, що, коли держава сповідує принципи соціальної відповідальності, то й її громадяни є відповідальними стосовно неї. Принаймні, можна сподіватися на це. Відповідальними щодо праці, сплати податків, виховання прийдешніх поколінь – реципієнтів та суб'єктів уособлення трудового потенціалу як рушійної сили розвитку національної економіки та державотворення загалом. Таким чином, соціальну відповідальність та формування трудового потенціалу слід розглядати під кутом зору функціонал-імперативу сучасної соціальної політики України, високо оцінюючи масштабність та актуальність цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Як відомо, ускладнення технологічних операцій у середині минулого століття підвищило актуальність аналізу якісних характеристик працездатного населення та призвело до появи й широкого використання поняття «трудова потенція». Можна погодитись з вченими, які наполягають на тому, що термін «трудова потенція» з'явився у понятійному апараті економічної науки з причин обмеженості категорії «трудова ресурси», котра вкрай однобоко характеризувала ресурс праці виключно у площині чисельності працездатного населення.

Разом з тим, з часом науковці почали ігнорувати першопричини появи досліджуваної категорії, через що термін «трудова потенція» фактично уподібнився терміну «трудова ресурси». Не будучи наслідувачами подібних переконань, автори цілком погоджуються із висновком О.Гришнєвої щодо неправомірності трактування трудового потенціалу, яке свого часу було наведене в «Основних напрямках розвитку трудового потенціалу в Україні на період до 2010 року». У цьому документі міститься визначення, згідно якого трудовим потенціалом є «...сукупна чисельність громадян працездатного віку, які за певних ознак (стан здоров'я, психофізіологічні особливості, освітній, фаховий та інтелектуальний рівні, соціально-етнічний менталітет) здатні та мають намір провадити трудову діяльність». Це модифіковане і неповне визначення трудових ресурсів, а не трудового потенціалу, – обурюється українська вчена, оскільки останній «...включає не лише громадян працездатного віку і трактується не лише як кількісна категорія» [3, с. 11]. Єдиною перевагою подібного тлумачення трудового потенціалу необхідно вважати те, що у ньому йдеться про громадян, які не лише здатні до трудової діяльності, а й мають відповідний намір.

Загалом, можна диференціювати такі площини, у контексті яких формуються уявлення про потенціал та трудовий потенціал:

- потенціал як набір прихованих, невиявлених можливостей: «...трактування даного терміну означає наявність у кого-небудь (окремої людини, трудового колективу, суспільства в цілому) прихованих, ще невиявлених можливостей та спроможностей» [10, с. 60];

- потенціал як сукупність різноманітних ресурсів, необхідних для функціонування та розвитку системи. Прибічники цього підходу визначають потенціал з кількісної точки зору. Відповідно, трудовим потенціалом визнається сукупність джерел, засобів та ресурсів праці, які можуть бути використані для розв'язання деякого завдання, досягнення певної цілі;

- потенціал як система матеріальних та трудових факторів, які забезпечують реалізацію цілей виробництва. Тут потенціал визначається опосередковано: «...не через прямий підрахунок ресурсів, як це пропонується прибічниками простого (ресурсного – авт.) підходу, а через фактори, які на ці ресурси впливають». Наприклад, трудовий потенціал трактують як потенціал робочого часу людини, яка володіє сукупністю загальноосвітніх та професійно-кваліфікаційних характеристик, котрі з урахуванням історичних, демографічних, національних та інших особливостей можуть бути використані у тій чи іншій сфері суспільного виробництва [6, с. 445];

- потенціал як ознака спроможності об'єкта забезпечувати досягнення намічених цілей. Тут потенціалом є не самі ресурси, не фактори їх використання, а деякі характеристики. Відповідно, трудовий потенціал – це «...цілісний вираз сукупної спроможності персоналу (індивіда, суспільства) виконувати ті чи інші завдання». Важливо, що прибічники цього підходу зосереджують увагу на тому синергетичному ефекті, який виникає за певних умов: «...чим вдаліше склалася структура об'єкта, чим у більшій відповідності будуть знаходитися його структурні та функціональні елементи, тим вище його потенціал та ефективність» [10, с. 61].

На думку авторів, саме останній з наведених підходів під найбільш вірним кутом зору розкриває зміст економічної категорії «потенціал», визначаючи її з позицій деякої ознаки, яка відображає ступінь

розвитку та структурної цілісності об'єкта, а також – міру відповідності його параметрів складності поставлених задач й широкому спектру умов зовнішнього середовища. Зокрема, у [9] цілком правомірно зазначається, що наразі «...варто перейти від статичної моделі розгляду трудового потенціалу як сукупності ресурсів і резервів живої праці до динамічної, тобто як здатності та можливості досягнення ним поставлених цілей. Останнє зумовлює необхідність приділяти увагу не лише відтворенню окремих складових трудового потенціалу, а й рівню їх внутрішньої системної взаємодії, а також взаємодії зі своїм мікро- та макросередовищем для одержання результатів функціонування» [9, с. 105]. Тож, найбільш правомірною площиною дискусії про сутність трудового потенціалу є та, що уособлює трактування останнього як узагальненої характеристики, що формується, серед іншого, інструментами соціальної політики [5].

Проблематика трудового потенціалу знайшла відображення у роботах вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них П. Гаврилко, О. Гладун, В. Горьовий, А. Колот, І. Курило, Н. Левчук, Е. Лібанова, М. Пітюлич, С. Пирожков, П. Саблук, Л. Семів, Л. Шевчук, К. Якуба та інші. У свою чергу, питання соціальної політики та соціальної відповідальності лягли в основу наукових праць таких дослідників, як Ю. Баранюк, В. Бенедиктова, С. Вишневецька, Л. Гаращенко, В. Гончарук, Т. Занфірова, В. Звонар, І. Зуб, Д. Карпенко, О. Костюченко, І. Лаврінчук, Л. Лазор, О. Макарова, О. Макогон, П. Пилипенко, В. Ротань, М. Стадник, С. Стичинський, Н. Хуторян, Г. Чанишева, І. Чумаченко, В. Шишло тощо. Разом з тим, враховуючи труднощі поточного періоду становлення суверенної України, проблема залежності процесів у сфері формування трудового потенціалу від ефективності соціальної політики як держави, так і окремих суб'єктів господарювання, потребує подальших досліджень.

Метою статті є оприлюднення результатів дослідження, спрямованого на уточнення змісту економічної категорії «трудова потенція», значення відповідного соціально-економічного феномену в процесі державотворення, а також ролі соціальної політики у формуванні трудового потенціалу та забезпеченні соціальної відповідальності на різних рівнях економічної системи.

Викладення основного матеріалу дослідження. Конституція визначає Україну демократичною, соціальною, правовою державою. Визнає людину, її життя, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю та констатує, що права і свободи людини, а також їх гарантії, зумовлюють зміст та спрямованість діяльності держави [1]. Це означає, що держава є відповідальною перед людиною, а утвердження й забезпечення прав і свобод є головним її обов'язком. Разом з тим, характер поточних тенденцій соціально-економічного розвитку України – серед яких надмірне розшарування населення за доходами, фінансово-економічна скрута, яка чимдалі більше посилюється під впливом дестабілізуючих глобалізаційних процесів, низькі показники тривалості та рівня життя населення – не надихає оптимізмом, засвідчуючи, що, проголосивши Україну соціальною, правовою державою, Конституція закріпила не стільки реальний, скільки бажаний стан речей, досягти якого наразі, здебільшого, не вдається.

Одним з найпотужніших інструментів реалізації закріплених у Конституції України гарантій і зобов'язань є соціальна політика, в основі якої – ідеї соціальної відповідальності та всебічного розвитку потенціалу людини. Такий вектор соціальної політики дає змогу наблизитись до відтворення на практиці стандартів соціальної держави як передумови людського розвитку та економічного піднесення. За висновками авторів, до складу основних контент-функцій, що утверджують зміст імперативу соціальної держави, необхідно віднести:

- захисна, яка передбачає створення механізму захисту людини від реальних, потенційних ризиків та їх наслідків, від наявних та можливих порушень прав і свобод особистості, від злочинних посягань на життя, здоров'я, власність, честь і гідність; здійснення державної соціальної політики через реалізацію державних соціальних гарантій, стандартів і нормативів; гарантування соціально-економічної безпеки особи і суспільства через попередження та усунення соціальних загроз, формування гнучкої системи соціального захисту, розширення і поглиблення його соціально-економічного базису та вдосконалення соціально-правового поля; забезпечення соціальної підтримки населення, насамперед його вразливих верств, через систему соціальної допомоги, соціальної роботи; забезпечення суспільної злагоди в державі на основі соціального миру і соціального партнерства;

- стимулююча, що робить акцент на гарантуванні вільного розвитку і соціальної орієнтованості ринкової економіки, за якої економічна свобода спрямовується на відтворення умов, необхідних для забезпечення високої якості трудового життя і людського розвитку; створенні умов для заохочення до продуктивної зайнятості та зростання економічної активності населення, формуванні трудового потенціалу та підприємницької ініціативи, у тому числі шляхом стимулювання розвитку власних можливостей громадян;

- інвестиційна, зміст якої полягає у забезпеченні спрямованості на розвиток соціальної сфери, модернізацію невиробничих галузей (культури, освіти, охорони здоров'я та навколишнього середовища) – базису інфраструктури громадянського суспільства; попередження та мінімізацію соціальних ризиків, забезпечення соціальної безпеки шляхом створення духовних, економічних, соціальних, правових, екологічних та інших рівних стартових умов індивідуального розвитку людини, доступності соціальних благ, гендерної рівності, регіонального балансу, подолання відчуженості регіонів;

- адміністративна як основа утвердження у правовий спосіб норм соціальної справедливості – найважливішої соціальної цінності, яка забезпечує свободу задоволення потреб та інтересів людини, а також контроль за додержанням прав і свобод громадян.

З метою реалізації означених контент-функцій сучасна держава визначає один з найважливіших стратегічних напрямів, що оформлюється у вигляді Концепції соціального розвитку, котра знаходить відображення у векторах та пріоритетах соціальної політики. При цьому, характер цілей, яких прагне досягти держава, запроваджуючи певні заходи соціальної політики, є основним критерієм оцінювання її сучасності. Так, у другій половині ХХ ст. у країнах Європи, США і Канаді сформувалась система суспільних відносин, яку прийнято називати державою загального добробуту. В її основі – принцип спрямованості державної соціальної політики на зростання добробуту усіх верств населення. Найвідоміші моделі держави загального добробуту отримали назви ліберальної (англо-американська, англосаксонська), консервативної (франко-германська), соціал-демократичної (скандинавська модель). Основою кожної моделі стали певні ідеологічні, правові, економічні принципи. Прикладом реалізації першої з моделей традиційно вважають США, Великобританію, Канаду, Австралію. Ця модель отримала назву позитивної держави соціального захисту, де масштаб соціальної допомоги визначається метою уникнення гострих соціальних конфліктів задля досягнення суспільної злагоди. Втім, на оптимізацію перерозподілу національного доходу між різними прошарками населення, а відтак і на соціальну структуру суспільства, така модель впливає недостатньо. Другим типом є держава соціальної захищеності, яка дійсно досягає мети забезпечення гідного прожиткового мінімуму для кожного члена суспільства, ліквідації бідності та знедоленості шляхом соціального страхування. Оскільки інструментом досягнення відповідних цілей є широкий спектр соціальних програм, то таку державу можна називати соціальною. Ця модель властива таким європейським країнам, як Німеччина, Франція, Італія, Бельгія, Австрія. Третій тип держави загального добробуту – північноєвропейська модель (скандинавська) – провадить соціальну політику, спрямовану на створення рівних життєвих умов для усіх членів суспільства через регулювання доходів, залучення непривілейованих класів до контролю над елітою, а також до прийняття державних рішень. Це, як зрозуміло із назви, стосується, насамперед, Скандинавських країн, де соціальні витрати складають близько 32% ВВП, за межею бідності перебуває лише 0,1%, а рівень безробіття відповідає межам природного (близько 4%) [7, с. 553–554]. Проте, коли на шальках ваг, на одному боці, проблема економічної ефективності за умов стрімкої глобалізації, а на другому – прагнення забезпечити високі соціальні стандарти, зрозуміло, існує багато – іноді досить скептичних – думок з приводу концепту соціальної держави. Втім, висловлюють їх, як правило, не ті, хто користуються безумовними перевагами останньої.

Разом з тим, необхідно брати до уваги, що принцип відповідності соціального забезпечення ресурсам держави має вагу міжнародного стандарту у сфері соціального захисту людини. Так, стаття 22 Загальної декларації прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р., визначає, що «...кожна людина як член суспільства має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності та для вільного розвитку її особи прав в економічній, соціальній і культурній сферах за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва відповідно до структури і ресурсів держави». Відповідно до частини 1 статті 2 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права «...кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується в індивідуальному порядку і в порядку міжнародної допомоги та співробітництва, зокрема в економічній і технічній галузях, вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходи для того, щоб поступово забезпечити повне здійснення визначених у цьому Пакті прав усіма належними способами, включаючи, зокрема, застосування законодавчих заходів». У свою чергу, стаття 12 Європейської соціальної хартії щодо права на соціальне забезпечення встановлює, що «...з метою забезпечення ефективного здійснення права на соціальне забезпечення сторони зобов'язуються: підтримувати систему соціального забезпечення на задовільному рівні, принаймні, на такому, який дорівнює рівню, необхідному для ратифікації Європейського кодексу соціального забезпечення; докласти зусиль для поступового піднесення системи соціального забезпечення на більш високий рівень». Тож, можна зробити висновок, що, відповідно до міжнародних стандартів, рівень соціального забезпечення визначається виходячи з реальних можливостей окремої держави при дотриманні тенденції до поступового переходу системи соціального забезпечення на більш високий рівень. І лише внаслідок зростання економічних можливостей суспільства мають збільшуватися обсяги допомоги тим його членам, які не можуть на певний момент часу активно брати участь у створенні матеріальних і духовних благ.

Втім, існує й інша позиція. Так, дослідники проблем соціальної політики Б. Дікон, М. Халс і П. Стабс у праці «Глобальна соціальна політика» руйнують примітивне уявлення про механічний зв'язок між рівнем економічного розвитку країни і добробутом населення. Вони стверджують, що, наприклад, США, перебуваючи на вищому щаблі економічного розвитку, відстають у створенні соціальної системи від багатьох інших країн Заходу, де інститути держави добробуту є більш розвинутими. Також, деякі інші, не надто заможні країни, серед яких Китай та Коста-Ріка, мають показник людського розвитку набагато вищий, ніж можна було б припустити, зважаючи на обсяг їхнього ВВП. Отже, постає питання політичного вибору – тих ціннісних орієнтирів, яких дотримується держава у своїй соціальній політиці [2, с. 432]. Звісно, такі висновки заслуговують на увагу.

Зважаючи на викладене, важко піддати сумніву те, що роль соціальної політики полягає, насамперед, у реалізації функцій захисного характеру. Проте, під захистом потрібно розуміти широку палітру заходів як реактивного, так і проактивного змісту. Соціальний захист має стосуватися не лише надання правової, фінансової, матеріальної допомоги окремим категоріям громадян чи вразливим верствам, а й надання соціальних

гарантій задіяній в економіці частині населення. Іншими словами, сучасна держава інструментами соціальної політики має опікуватися не лише наданням пільг, а й інвестиціями у розвиток трудового потенціалу, сприянням його продуктивному використанню на засадах соціальної відповідальності. Тож, сьогодні на передній план виступають принципово нові завдання: сприяння професійному навчанню та практичній підготовці, орієнтація населення щодо участі у суспільно корисній праці. При цьому, до пріоритетів соціального забезпечення, як складової соціального захисту, необхідно віднести наступне:

- державне соціальне страхування, яке включає розвинуте пенсійне страхування, медичне страхування, страхування від безробіття, страхування від нещасних випадків;

- державна соціальна допомога, складовими якої є соціальний захист непрацездатних громадян, тих, які перебувають на межі чи за межею бідності, а також заходи, спрямовані на зниження рівня зубожіння та усунення його причин;

- приватне соціальне страхування на засадах соціальної відповідальності, виникнення якого зумовлене розвитком приватного підприємництва, за якого сформувався принципово новий тип трудових взаємовідносин між працівниками та працедавцями, заснований на наймі та пріоритеті збереження, розвитку та продуктивного використання трудового потенціалу працівників тощо.

Реалізація пріоритетів у кожній із зазначених площин соціального забезпечення є важливим кроком на шляху провадження сучасної соціальної політики та розбудови соціальної держави. Вони ж прямо та опосередковано впливають і на ефективність процесів у сфері управління трудовим потенціалом. Як визначено авторами, трудовий потенціал є узагальненою характеристикою суспільства, трудового колективу, окремої людини, що виражає спроможність останніх розв'язувати широкий спектр економічних завдань за умов наявності необхідних технологій, а також матеріальних й фінансових ресурсів. Під трудовим потенціалом людини необхідно розуміти характеристику працездатності, рівня інтелектуального та професійного розвитку, ознаку відповідності знань та трудових навичок складності завдання та вимогам зовнішнього середовища. До факторів, що спричиняють вплив на формування трудового потенціалу, необхідно віднести різноманітну палітру політичних, соціальних, економічних та культурних чинників, під дією яких відбувається зародження, функціонування та розвиток певної соціотехнічної системи. Тож, серйозною методологічною проблемою є те, що переважна більшість із поширених нині підходів ігнорує той факт, що розвиненість трудового потенціалу чи то людини, чи то суспільства, обумовлюється не тільки і не стільки переліком окремих компонент, скільки раціональністю їх сполучення та мірою відповідності вимогам зовнішнього середовища. У свою чергу, роль наукової категорії «трудова потенціал» повинна полягати у характеристиці того, наскільки те чи інше поєднання продуктивних спроможностей людини є корисним у ракурсі конкретних завдань і пріоритетів за певних зовнішніх умов та обставин [5]. При цьому, трудовий потенціал характеризуватиме й те, чи матиме окрема конфігурація вмінь, знань та практичних навичок потенційну здатність до принесення прибутку, а отже й набуття ознак людського капіталу – найважливішого економічного активу доби постіндустріального розвитку.

Розгорнутому аналізу трудового потенціалу сприяє така декомпозиція його складових: психофізіологічний потенціал, що характеризує стан здоров'я людини (працівників, населення), її працездатність, тип нервової системи, витривалість; кваліфікаційний потенціал, який характеризує об'єм, глибину та різносторонність загальних та спеціальних знань, трудових навичок і умінь, які визначають здатність людини до праці певного змісту та складності; мотиваційний потенціал, який є характеристикою соціально-психологічної готовності до трудової діяльності. Важливо, що у масштабах суспільства мотиваційний потенціал формується під впливом громадянської свідомості та визначається рівнем соціальної зрілості, виникає на основі співставлення специфіки завдання та очікуваних результатів із системою цінностей, моральних норм та переконань, що властиві людині та виступають своєрідним фільтром, спричиняючи активізацію або, навпаки, гальмування трудової активності. У такому контексті стає очевидною висока роль соціальної політики як держави, так і окремих суб'єктів господарювання, адже – поряд з іншими напрямками політичного впливу – її призначення полягає у сприянні усталенню продуктивної системи цінностей, у тому числі й трудових, інструментами соціального захисту та керуючись принципом соціальної відповідальності.

Що ж стосується вітчизняних реалій, то модель соціальної політики в Україні продовжує формуватися за складних умов перехідного періоду. Це зумовлює ряд її особливостей. Соціальна політика й натеper перебуває у надмірній залежності від досить низького рівня економічного розвитку країни. І це не випадково, адже, як було аргументовано вище, позаяк зміст та обсяги державних гарантій щодо соціального захисту залежать від фінансово-економічних спроможностей. Як наслідок, нормативно-правовими актами наразі визначаються лише ті види соціальних виплат та інших пільг, котрі можна надати, зважаючи на наявні ресурси та принцип балансу інтересів людини, суспільства і держави. Та ускладнює ситуацію той факт, що, на думку експертного середовища, в процесі реформ в Україні, фактично, було реалізовано модель «державного корпоративізму», яка характеризується незбалансованим перерозподілом економічної влади між суб'єктами, які наближені або безпосередньо пов'язані з управлінською елітою. За умов подібної моделі, соціальні цілі й орієнтири держави тривалий час реалізовувалися лише з метою забезпечення мінімальних потреб населення. Така модель має мало що спільного з ідеями соціальної держави та її визначальними функціонал-імперативами: забезпеченням соціальної відповідальності та розвитком трудового потенціалу в цілях прискореного економічного розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами проведеного дослідження авторами встановлено, що у складі проблематики формування та використання трудового потенціалу запитання, відповіді на які багато у чому залежать від ефективності соціальної політики, а саме:

- чи можна охарактеризувати суспільство (трудоий колектив) високим рівнем працездатності;
- чи є достатньо розвиненими складові складові людського інтелекту (знання, уміння, навички) та наскільки узгодженими вони є між собою;
- чи відповідають подібні складові ситуації, пріоритетам та цілям трудової діяльності;
- чи бажають люди брати активну участь в процесі трудової діяльності;
- чи відповідає чисельність мотивованого, психологічно згуртованого та працездатного населення (персоналу) складності та масштабам намічених для реалізації цілей?

Позитивні відповіді у таких розрізах даватимуть змогу стверджувати про наявність трудового потенціалу – передумову ефективного розв’язання широкого спектру господарських завдань як тактичного, так і стратегічного значення. Натомість, суперечливість процесу формування в Україні соціально-правової держави перешкоджає швидкому вирішенню проблем у сфері управління трудовим потенціалом, гальмуючи тим самим темпи економічного розвитку. Така ситуація потребує визначення ефективних кроків щодо уточнення курсу соціальної політики, розвитку інституту громадянського суспільства, що сприятиме знаходженню компромісу між різними політичними силами, забезпечуватиме консолідацію та координацію зусиль політикуму й суспільства заради спільного віднаходження раціональних ідей щодо подальшого реформування економіки України.

Література

1. Конституція України : прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 р.
2. Ванденбрук Ф. Глобалізація, нерівність та соціал-демократія / Ф. Ванденбрук // Європейська соціал-демократія: Трансформація у прогресі / за ред. Р. Куперуса, Й. Кендела. – К., 2001. – 508 с.
3. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки : [монографія] / О. А. Грішнова. – К. : Т-во «Знання», 2001. – 254 с.
4. Козюбра М. Природа соціальних прав людини та особливості їх реалізації / М. Козюбра // Вісник Конституційного Суду України. – 2002. – № 5. – С. 57–61.
5. Мельничук Д. П. Людський капітал: пріоритети модернізації суспільства у контексті поліпшення якості життя населення : [монографія] / Д. П. Мельничук. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.idss.org.ua/monografii/2015_Melnichuk.pdf.
6. Одегов Ю. Г. Економіка труда : [учебник] : в 2 т. Т. 1 / Ю. Г. Одегов, Г. Г. Руденко, Л. С. Бабынина. – М. : Издательство «Альфа-прес», 2007. – 760 с.
7. Основи демократії : [навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів] / за заг. ред. А. Колодій. – К. : Вид-во «Ай Бі», 2002. – 684 с.
8. Стец І. Відтворення трудового потенціалу в економіці / І. Стец // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2008. – Вип. 13. – С. 118–122.
9. Шило К. М. Сутність та економічна природа категорії «трудоий потенціал» / К. М. Шило // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2010. – № 2(10). – С. 101–106.
10. Економіка труда : [учебник] / под ред. Ю. И. Кокина, И. Э. Шлендера. – М. : Магистр, 2010. – 686 с.

References

1. Konstytutsiya Ukrayiny. Pryynyata na 5 sesiyi Verkhovnoyi Rady Ukrayiny vid 28 chervnya 1996 r.
2. Vandenburg F. Globalizatsiya, nerivnist' ta sotsial-demokratiya // Yevropeys'ka sotsial-demokratiya : Transformatsiya u prohresi : per. z anhl. za red. R. Kuperusa, Y. Kendela. – K., 2001. – 508 s.
3. Hrishnova O.A. Lyuds'kyu kapital: formuvannya v systemi osvity i profesiyanoi pidhotovky : [monohrafiya] / O.A. Hrishnova. – K.: T-vo «Znannya», 2001. – 254 s.
4. Kozyubra M. Pryroda sotsial'nykh prav lyudyny ta osoblyvosti yikh realizatsiyi / M. Kozyubra // Visnyk Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny. – 2002. – # 5. – S. 57–61.
5. Mel'nychuk D.P. Lyuds'kyu kapital: priorytety modernizatsiyi suspil'stva u konteksti polipshennya yakosti zhyttya naseleynna : [monohrafiya] / D.P. Mel'nychuk. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.idss.org.ua/monografii/2015_Melnichuk.pdf.
6. Odehov Yu.H., Rudenko H.H., Babunyna L.S. Ekonomyka truda : [uchebnyk] : v 2 t. – T. 1 / Yu.H. Odehov, H.H. Rudenko, L.S. Babunyna. – M.: Yzdatel'stvo «Al'fa-pres», 2007. – 760 s.
7. Osnovy demokratiyi : [navch. posibnyk dlya studentiv vyshch. navch. zakladiv] / Za zah. red. A. Kolodiy. – K. : Vyd-vo «Ay Bi», 2002. – 684 s.
8. Stets I. Vidtvorennya trudovoho potentsialu v ekonomitsi / I. Stets // Ukrayins'ka nauka: mynule, suchasne, maybutnye. – 2008. – Vyp. 13. – S. 118–122.
9. Shylo K.M. Sutnist' ta ekonomichna pryroda katehoriyi «trudovyy potentsial» / K.M. Shylo // Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu. – 2010. – 2(10). – S. 101–106.
10. Ekonomyka truda : [uchebnyk] / pod red. prof. Yu.Y. Kokyna, prof. Y.E. Shlendera. – M.: Mahystr, 2010. – 686 s.